

Onderzoek naar de bruine kiekendief

Winternieuws, lentedieuws en nieuwe geloggerde vogels

Anny Anselin, Henk Castelijns, Kris Degraeve, Filiep T'Jollyn & Kjell Janssens

Bruine kiekendief Walter, gezenderd begin juni 2016

De belangrijkste onderzoeksvragen van het bruine kiekendief-kleurmerkenproject concentreren zich rond dispersie en habitattrouw. Sinds de start van dit deelproject in 2011 hebben we hierover al heel wat interessante en bruikbare gegevens kunnen verzamelen. Maar er is nog een vraag die ons al jaren bezighoudt en die gaat over de overwintering van 'onze' vogels.

Bruine kiekendieven in de winter

Plaatselijke waarnemingen, ringterugmeldingen en zendergegevens tonen aan dat Noord- en Noordwestelijke Europese populaties van bruine kiekendieven voornamelijk overwinteren in Westelijk (sub-Sahara) Afrika, terwijl de zuidelijkere en zuidoostelijke eerder sedentair zijn of toch binnen Europa of in Noord-Afrika overwinteren (o.a. Bijlsma 2009, Agostini & Panucci 2010, Panucci et al, 2013, Vardanis et al 2016).

Elk jaar worden er echter ook in onze contreien tijdens de winter bruine kiekendieven geobserveerd, en enkele lokale concentraties bij (soms tijdelijke) slaappleatsen vastgesteld. Ze herbergen echter zelden meer dan een tiental vogels. Een uitzondering hierop is de traditionele slaappleats in het Verdrongen Land van Saefthinghe, aan de Westerschelde in Zeeland. Die wordt sinds 1985 jaarlijks tijdens de wintermaanden geteld door de Werkgroep Roofvogels Zeeland in samenwerking met de Vogelwerkgroep van de Steltkluut. De aantallen fluctueren maar de laatste 10 jaar worden geregeld maxima van meer dan 100 vogels geteld, met enkele uitzonderlijke pieken tot 160 exemplaren (Castelijns & Castelijns 2008, <http://www.saeftinghe.eu/nl/onderzoek-beheer/vogeltellingen>). Dit is de meest noordelijk gelegen slaappleats in Europa maar over de afkomst van de er overwinterende vogels was helemaal niets gekend. Het overgrote deel van de vogels heeft een eerstejaars- of wijfjeskleed. Zijn het verzwakte of laat uitgevlogen vogels uit noordelijke broedgebieden, die niet verder trekken, of jongen van broedgebieden uit de omgeving? Bij de eerste wintertellingen in Saefthinghe leek het erop dat na een goed broedseizoen er ook meer bruine kiekendieven op deze winterslaappleats aanwezig waren. Er werd dus voorzichtig geopperd dat dit misschien wel vooral plaatselijke vogels zouden zijn die in hun eerste winter gewoon in de omgeving van hun geboorteplaats blijven “hangen”. Dit kon echter nooit hard gemaakt worden.

Wat doen jonge vogels?

Dat er jonge vogels zijn uit het gebied waar we kleurringen (Vlaamse Polders en Zeeland) die zeker wegtrekken en in de sub-Sahara overwinteren, wordt bevestigd door een aantal waarnemingen van in Frankrijk zuidwaarts trekkende gekleurmerkte juveniele vogels en enkele terugmeldingen in Senegal en Sierra Leone in de winterperiode.

Maar zijn er ook jonge vogels die in onze regio blijven in de winter? Na vier winters vol spanning hebben we hier nu eindelijk een bevestiging van gekregen. Een eerstejaarsvogel die werd getagd door Henk Castelijns en Martin Mollet (Werkgroep Roofvogels Zeeland) aan de Reuzenhoekse Kreek nabij Zaamslag in Zeeuws-Vlaanderen, begin juni 2015, werd eind november gezien aan de Molenkreek te St-Jan-in-Eremo (NO-Vlaanderen) door Kjell en Roger Janssens en Wim Acke, op ongeveer 25 km van zijn geboorteplaats. De verwachtingen waren hoog dat dit mannetje wel eens de eerste “ter plaatse” overwinterende en door ons gekleurmerkte bruine kiekendief zou worden. Er volgden nog enkele waarnemingen in januari door Roger Janssens en Walter Hamelinck

Figuur 1. Overwinterende gewingtagde jonge bruine kiekendief - Johnny du Burck

in het Oost-Vlaams Krekengebied, half januari zag Johnny du Burck de vogel terug nabij Oostburg aan het Grote Gat (Zeeuwsch-Vlaanderen), jagend en blijkbaar toch goed in “form” (Figuur 1). Zelfs tot eind mei werd hij af en toe in de regio waargenomen. Het bleef niet bij één want Bert van Broekhoven observeerde verschillende keren een tweede 1KJ overwinterende bruine kiekendief nabij Terneuzen. Die had echter maar één wingtag meer waardoor determineren problematisch had kunnen zijn. Gelukkig waren er maar twee mogelijkheden. De vogel was ofwel getagd in St-Kruis, of in Zaamslag, en was respectievelijk 30 of 3 km van zijn geboorteplaats verwijderd. Nog twee andere getagde vogels werden in het studiegebied waargenomen tijdens de winterperiode: een niet-determineerbare maar wel op leeftijd gebrachte eerstejaarsvogel en een niet-determineerbare en ook niet op leeftijd gebrachte “bruine” vogel, die dus ook een adult wijfje zou kunnen geweest zijn.

Het zou dus best kunnen dat er ieder jaar een aantal eerstejaarsvogels in de winter in de regio blijven hangen. Zijn dat jongen van late nesten, de kleinsten van een nest, deze met een laag gewicht ten opzichte van jongen van dezelfde leeftijd? En zijn de trekkers dan net de vroegere vogels en/of exemplaren in een betere conditie? Of zit er iets

genetisch “ingebakken” dat dit gedrag bepaalt? Voorlopig, met onze kleine steekproef, is daar in ieder geval nog niet veel over te zeggen. Wij zijn benieuwd of gegevens uit de volgende jaren hierop een antwoord zullen kunnen geven.

In de winter 2013/14 verbleef een gekleurmerkt jong wijfje uit Engeland in het Blankaartgebied nabij Diksmuide (W-VI). Deze vogel was in de zomer 2013 gekleurmerkt in het zuidoostelijk gelegen Norfolk. Daar voert de North West Norfolk Ringing Group, samen met de Hawk & Owl Trust, reeds enkele jaren onderzoek uit naar de dispersie van de soort. Ook afgelopen winter deed een uit dit gebied afkomstig getagd jong wijfje bruine kiekendief onze contreien aan. Meerdere waarnemers waaronder Clements Raderborg zagen deze vogel ten westen van Dordrecht (ZW Nederland) in de omgeving van het Haringvliet (Schelde-estuarium) vanaf december 2015 tot april 2016. Dus dit was zeker een overwintering. Alhoewel de meeste jonge getagde Norfolkse vogels worden teruggemeld in eigen land, en er ook overwinteren, zijn er ook uitzonderingen: vogels die in België, Frankrijk, Duitsland, Portugal en zelfs Senegal waargenomen werden (info Phil Litter, NW Norfolk Ringing Group).

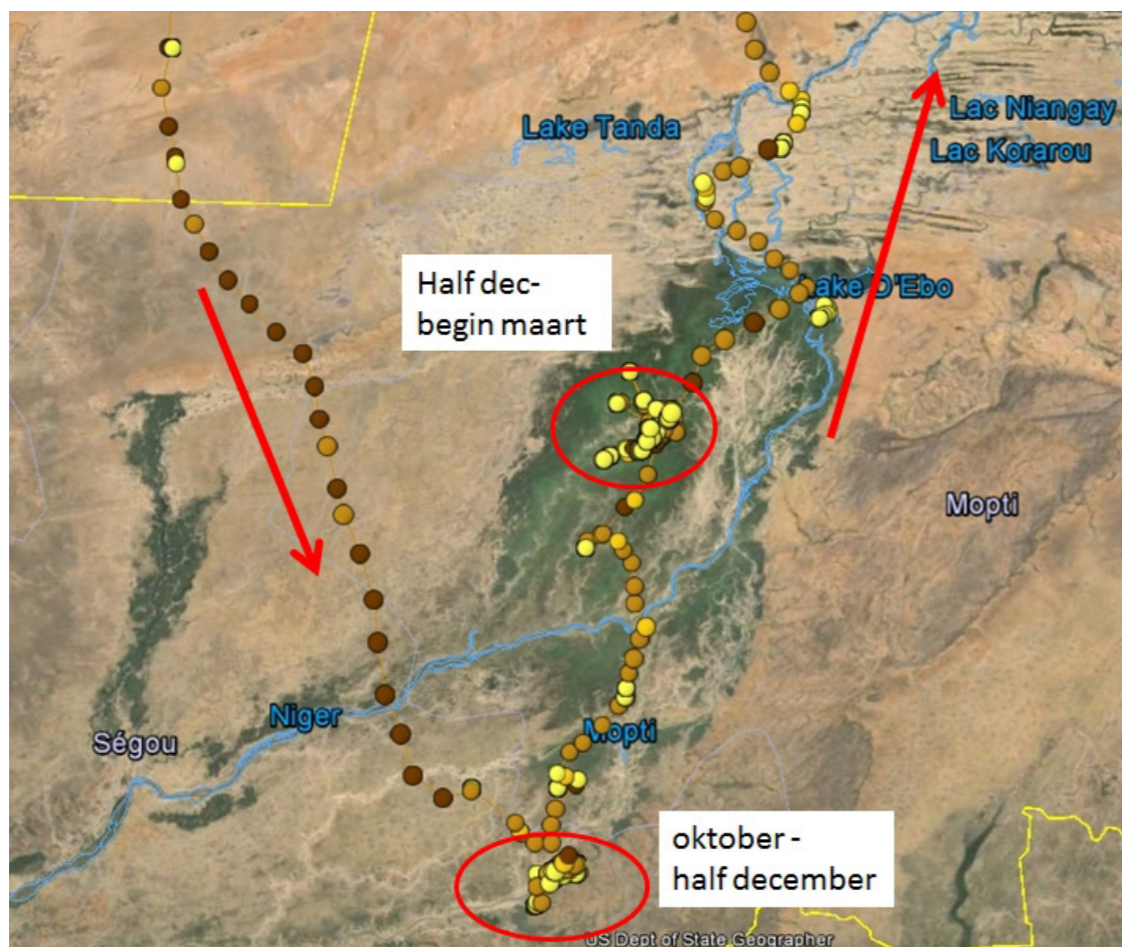

Figuur 2. Gekleurmerkt paar - Kjell Janssens

Vogels met kleurmerken in het voorjaar 2016

Tot nu toe (begin juni) hebben we al terugmeldingen van 30 verschillende gekleurmerkte kiekendieven. Daarvan zijn er 14 “nieuwe” vogels, die we dus sinds ze als juveniel getagd werden, nog nooit als volwassen vogel teruggezien hebben. Er zijn nu ook al enkele 6de kalenderjaar vogels (getagd in 2011, ons eerste jaar) die teruggekomen zijn. We krijgen nog regelmatig nieuwe meldingen van pleisterende of broedverdachte vogels. Zeker nu de meeste broedterritoria zijn ingenomen, is het belangrijk extra op te letten of er bij de broedende paren geen gekleurmerkte vogels zijn, want we proberen ook zo veel mogelijk tweede generatie jongen te kleurmerken. Dit kan immers op lange termijn nog meer inzicht geven in de dispersie van de soort. Het kleurmerkproject is er eentje van lange adem, maar jaar na jaar nemen de gegevens toe en leren we meer over de plaats- en habitattrouw van bruine kiekendieven.

Naast de “doorsnee” terugmeldingen zijn er ook wel enkele echt intrigerende bij. Zoals het verhaal van de “Doncaster bird”, ook gekend als de “Heen en weer vogel”. Dit nu 5 kalenderjaar oud wijfje is geboren in 2012 nabij Oostburg (Zeeland). Ze werd in de lente van 2013 gezien bij de Westerschelde maar verscheen in de zomer in Doncaster in centraal Engeland (400 km NW). In 2014 broedde ze nabij haar geboorteplaats in Oostburg en werd in de zomer opnieuw waargenomen nabij Doncaster! Toeval of niet? Was een van haar ouders misschien een Engelse vogel die in Zeeland is blijven hangen en heeft dit er iets mee te maken? In 2015 en 2016 tenslotte kwam ze weer broeden/broedverdacht nabij Oostburg waargenomen door Johnny du Burck. Dit jaar hadden we ook een echte “Temptation island story”, weliswaar in Krekenland (NO Vlaanderen). In 2015 waren een gekleurringd mannetje én wijfje tijdelijk als paar aanwezig in een raaigrasland (met eileg) in Sint-Laureins (NO Vlaanderen)(Figuur 2). Maar de liefde was maar van korte duur en het kleurrijke paartje ging “uiteen”. Het mannetje maakte nadien een nest samen met een ongetagd wijfje wat verderop, maar van het getagde wijfje geen spoor meer. Tot dit voorjaar. Dan verscheen ze in Sint-Kruis (Zeeland, NL) en werd er gezien, samen met een ongetagd mannetje, door Jaap Poortvliet (Werkgroep Roofvogels Zeeland) en door Kjell Janssens (Vogelwerkgroep NO VI) . Maar wat gebeurde er toen? Een paar dagen erna dook daar toch wel de gekleurmerkte “ex” van vorig jaar op, met de grote hereniging tot gevolg, gevolgd door baltsen en nestbouw. Dit duurde echter niet lang en ze verdwenen uit het gebied. Dit is een leuke anekdote, maar het toont wel aan dat nu we steeds meer adulte broedende vogels individueel kunnen volgen en zo een veel beter beeld krijgen van het paarvormingsgedrag in het vroege voorjaar. We kunnen nagaan in hoeverre vroege paarbanden al dan niet behouden blijven. Maar we

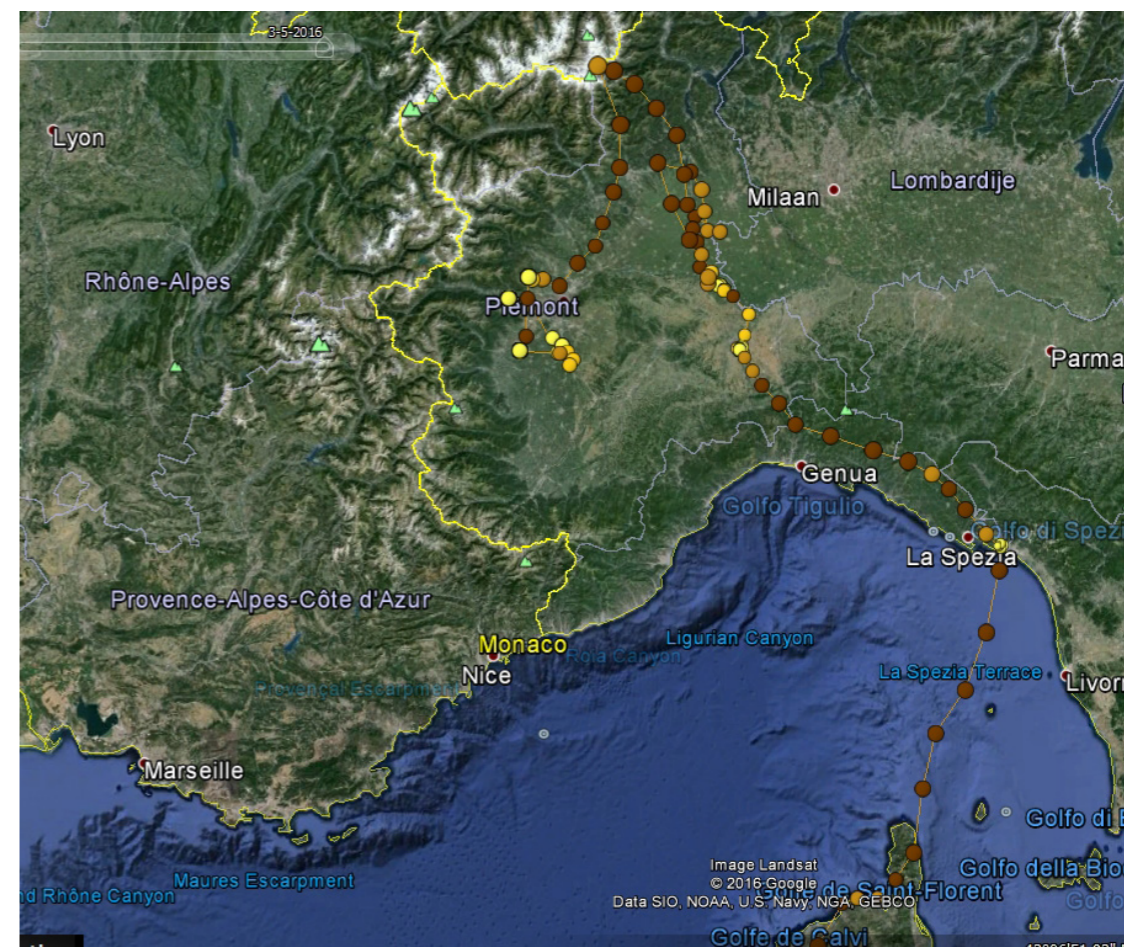

Figuur 3. Overwinteringsgebied van loggervogel Raymond in Mali (2015/16).

zagen ook dat paren die beginnen aan nestbouw in riet daarna (na mislukken eerste poging) meestal overgaan naar graan. Of ze beginnen in raigras en daarna in graan. Dit doet ons vermoeden dat de zogenaamde “latere graanbroeders”, waarvan gedacht werd dat het jongere vogels (2de kalenderjaar) waren, misschien wel gedeeltelijk gewoon tweede broedpogingen zijn. De vogels die zich hervestigen in graan zijn zowel jongere als oudere vogels. Zonder kleurmerken hadden we dergelijke informatie nooit kunnen verzamelen. “Big brother is watching” al de gekleurmerkte kiekendieven!

Zendervogel Raymond

Raymond is een mannetje bruine kiekendief dat we vorig jaar zenderden in het Oost-Vlaams Krekengebied. Na een mislukt broedsel bleef hij nog geruime tijd in het gebied maar uiteindelijk vertoefde hij niet meer binnen het antennenetwerk en konden we dus geen gegevens van zijn GPS locaties meer downloaden. Dit voorjaar wachtten we echter vanaf begin april vol spanning op zijn terugkeer. Dat liep wel een beetje anders

Figuur 4. Route die Raymond volgde tijdens de voorjaarstrek van Algiers tot de Alpen.

dan we gedacht hadden: we kregen namelijk wel de logger terug maar niet de vogel. Via Willem Bouten (Uva-Bits loggers project, Universiteit Amsterdam) ontvingen we het bericht dat Raymond op 31 maart stervende gevonden was in de Piemonte, aan de voet van de Italiaanse Alpen, en daar na enkele uren overleed. Pech maar ook ongelofelijk geluk dat de vogel gevonden werd door Marco Melchi en dan nog wel met volledig intacte logger. Raymond werd bezorgd aan Giuseppe Roux Poignant van het plaatselijk Natuurpark. Die stuurde de logger naar Willem Bouten die erin slaagde om het volledige geheugen van de zender te downloaden zodat we alle informatie hebben over nazomerverplaatsingen, trekroute(s) en overwinteringsgebied! Raymond overwinterde tussen begin oktober en begin maart in Mali, in het uitgestrekte moerasgebied van de Binnen-Niger, waar hij in twee verschillende zones telkens ongeveer 2,5 maand verbleef (Figuur 3). Nadien volgde de voorjaarstrek naar het noorden en hier bezorgde dit mannetje ons een toch heel interessante track. Hij vloog via de stad Algiers over de Middellandse Zee via Corsica tot de Alpen (Figuur 4). Die vrij oostelijke trans-Mediterrane terugtrekroute van Raymond is nogal atypisch voor Noordwest-Europese vogels, in

vergelijking met wat alle 4 Uva-Bits geloggerde bruine kiekendieven én een aantal met satellietzenders voorziene vogels uit Zweden doen (Vardenis et al 2016). Die verkiezen meestal een meer westelijke Gibraltar-Spanje-Frankrijk route (Figuur 5). Tussen Algiers en de westkust van Corsica, waar Raymond de eerste keer stopte, ligt ongeveer 750 km zee en die legde hij af in 16 uren (gedeeltelijk 's nachts). Maar toen hij Algiers overvloog, was hij al ca. 650 kilometer en 16,5 uur op de vleugel over voornamelijk woestijngebied. Dit resulteert dus in een non-stop vlucht van meer dan 32 uren! Eind maart en in de zone waar Raymond de Alpen voorbij probeerde te komen, vormde deze keten een ware sneeuw- en ijsbarrière van meer dan 4000 m hoog (Figuur 6). Hoogstwaarschijnlijk hebben slechte weersomstandigheden en/of uitputting (dit moeten we nog nagaan) de vogel doen terugkeren naar iets lagere, meer aantrekkelijke oorden, waar hij tenslotte aan zijn eind kwam. De doodsoorzaak wordt momenteel onderzocht aan de Universiteit van Torino (N-Italië). We zijn benieuwd wat dit zal opleveren.

Het LifeWatchproject: nieuwe gezenderde vogels in 2016

Noch zendervogel Jozef, noch Peter (beide gevangen in 2013) keerden dit voorjaar terug naar het Krekengebied. We moesten dus wel dringend wat nieuwe vogels zenderen. Ondertussen is dit gelukt en vliegen 2 mannetjes en 1 wijfje met een zendertje rond. Ze werden gevangen door Kjell Janssens, tijdelijk veldmedewerker bij het INBO in het kader van het INBO-LifeWatch project "Gezenderde vogels". Het eerste mannetje kreeg de naam Ben, naar Ben Koks, drijvende kracht achter het baanbrekend wetenschappelijk onderzoek rond grauwe kiekendieven en akkervogels door de Werkgroep Grauwe Kiekendief (o.a. in samenwerking met de Universiteit Groningen en Amsterdam) en bekend roofvogelkenner (Figuur 7). Ondertussen komen de GPS punten van Ben al volop binnen. Het tweede mannetje werd Walter genoemd, naar beide "Walters" (Hamelinck en De Smet) van de Vogelwerkgroep NO-Vlaanderen, die al vele jaren actief zijn binnen het kiekendievenonderzoek- en ringwerk. Walters wijfje werd kort erna gevangen. Wijfjes zijn tijdens een deel van het broedseizoen minder actief omdat zij broeden en maar af en toe eens het nest verlaten. Ze dragen in die periode weinig bij tot de kennis van landschapsgebruik. Maar het wordt zeker interessant om, eens de jongen opgroeien en het wijfje ook gaat jagen, beide jachtgebieden te kunnen vergelijken. De vogel werd Almut genoemd, naar Almut Schlaich, die actief is binnen de Werkgroep Grauwe Kiekendief en momenteel haar doctoraatsthesis uitschrijft (aan de Universiteit Groningen) over het habitatgebruik van grauwe kiekendieven in de Afrikaanse overwinteringsgebieden. Zowel Ben, Almut en Raymond hebben ons flink op weg geholpen bij het opstarten van ons zenderonderzoek in 2013.

Figuur 5. Trekroutes van enkele Uva-Bits geloggerde bruine kiekendieven (westelijk in blauw en rood) en de route van Raymond (oostelijk, in bruin).

Figuur 6. Zwitsers-Italiaanse Alpenketen met laatste GPS punt (oranje bolletje) voordat loggervogel Raymond zijn voorjaarsroute ombuigt en terugkeert naar het voorgebergte.

We hopen dat het broedseizoen verder normaal verloopt en dat de drie loggervogels ons veel interessante informatie over habitatgebruik verschaffen.

Dankwoord

Met heel veel dank aan de vele vrijwillige veldwaarnemers en fotografen die ons gegevens van gekleurmerkte vogels doorgeven! Volhouden!

Referenties

Bijlsma R., 2009. Marsh Harrier *Circus aeruginosus*. In: Zwarts L, Bijlsma R, J van der Kamp, E Wymenga. *Living on the edge. Wetlands and birds in a changing Sahel*. KNNV Publishing, Zeist, The Netherlands. 304-311.

Castelijns H. & W. Castelijns, 2008. Het overwinteren van de Bruine Kiekendief in Zeeland. *Limosa* 81: 41-49.

Litter P., 2015. [:http://www.nwnrg.co.uk/research/marsh_harrier/Marsh%20Harrier%20homepage.htm](http://www.nwnrg.co.uk/research/marsh_harrier/Marsh%20Harrier%20homepage.htm)

Panuccio M., U. Mellone, L. Muner, 2013. Differential wintering area selection in Eurasian Marsh Harrier (*Circus aeruginosus*): a ringing recoveries analysis. *Bird Study* 60/1:52-59

Vardanis Y., J.A. Nilsson, R. Klaassen, R. Strandberg & T. Alerstam, 2016. Consistency in long-distance bird migration: contrasting patterns in time and space for two raptors. *Animal Behaviour* 113:177-187.

Figuur 7. Ben, gezenderd begin mei 2016, met Filiep T'Jollyn en Kjell Janssens.